

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ШКОЛАХ ЦИНЦЕНДОРФА (ПЕРША ПОЛОВИНА XVIII СТ.)

Анотація. У статті проаналізовано організацію навчально-виховного процесу у школах Цинцендорфа у XVIII ст., зокрема мету та завдання освітнього процесу, управління школами та основні напрями виховання.

Ключові слова: школи Цинцендорфа, Братська громада, навчально-виховний процес, мета та завдання навчально-виховного процесу, напрями виховання.

Аннотация. В статье проанализировано организацию учебно-воспитательного процесса в школах Цинцендорфа в XVIII ст.: цель и задания образовательного процесса, управление школами и основные направления воспитания.

Ключевые слова: школы Цинцендорфа, Братская община, учебно-воспитательный процесс, цель и задания учебно-воспитательного процесса, направления воспитания.

Annotation. This article deals with the organization of the educational and upbringing process in Zinzendorf's schools (XVIII c.): the purpose and the tasks of the educational process, the management of the schools and the main directions of the upbringing.

Key words: Zinzendorf's schools, Brothers' community, tasks of the upbringing, teacher's image.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Національна доктрина розвитку освіти проголошує основними складовими державної політики щодо розвитку освіти формування національних та загальнонаціональних цінностей, інтеграцію національної освіти до європейського та світового освітніх просторів. Серед видатних зарубіжних педагогів-християн минулого одне з чільних місць займає Н.-П. Цинцендорф, здобутком діяльності якого було відродження духовної та культурної спадщини моравських братів та організація комплексу навчально-виховних інституцій, які відповідали вимогам сучасності та мали значний вплив на подальший розвиток освіти у Європі та світі. Пріоритетом у навчально-виховному процесі шкіл, заснованих Цинцендорфом, було виховання молоді у дусі християнства та надання вихованцям глибоких фундаментальних знань. Сьогодні школи Цинцендорфа - це сучасні навчально-виховні заклади, що відповідають вимогам сучасності, є надзвичайно престижними, надають ґрунтовну освіту та сприяють формуванню сильної, самосвідомої, духовно багатой особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Освітньо-педагогічну діяльність Н.-Л. Цинцендорфа, починаючи з XVIII ст., вивчали такі німецькі науковці: Б. Бекер (B. Becker), В. Беттерманн (W. Bettermann), В. Ербе (W. Erbe), В. Янаш (W. Jannasch), Е. Мейер (E. Meyer), Й. Мюллер (J. Müller), Г. Райхель (G. Reichel), В. Райхель (W. Reichel), Л. Шраутенбах (L. Schrautenbach), Г. Шпангенберг, (G. Spangenberg), А. Кнапп (A. Knapp), Е. Хекне (E. Henke), Й. Герде (J. Gerde), Г. Кітель (H. Kittel), Л. Визе (L. Wiese), Е. Ріхль (E. Ritschi), Е. Трьольч (E. Tröltzsch), М. Вебер (M. Weber).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням нашої роботи є дослідження організації навчально-виховного процесу у школах Цинцендорфа у XVIII ст., зокрема з'ясування мети та завдань освітнього процесу, висвітлення особливостей управління школами та основних напрямів виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усі навчально-виховні заклади Євангельського Братського Союзу Німеччини аналізованого періоду, засновані Н.-Л. Цинцендорфом та його послідовниками, можна розподілити за такими основними групами:

1) школи, що надавали гімназійний рівень освіти: педагогіум (Ніскі), прогімназія (Гнаденфрай);

2) школи, навчальний план яких відповідав рівню реальних шкіл Прусії: виховні заклади для хлопців (Кьонігсфельд, Кляйнвелька), виховні заклади для дівчат (Гнадау, Гнаденфрай, Гернгут, Кляйнвелька), реальна школа для дівчат (Кьонігсфельд);

3) школи, у яких учні навчалися відповідно до загальноприйнятих навчально-виховних планів ліцеїв Прусії: вищий дівочий пансіон (Гнаденберг), вищі дівочі школи (Кьонігсфельд, Нойдїтендорф, Нойвід, Ніскі, Нойзальц-на-Одері), дівочий ліцей (Гнадау);

4) професійні училища: інститут для хлопців (Пранґінс, Швейцарія), дівочий пансіон (Монтмірайль, Швейцарія), професійні школи (Гернгут, Нойдїтендорф, Еберсдорф, Кьонігсфельд).

Навчально-виховні заклади Братського союзу були підпорядковані Головному керівництву шкільного відділу німецького управління освіти в місті Гернгут (Саксонія) [2, с. 12]. Адміністрація шкільного відділу постійно організовувала для директорів шкіл конференції з обміну досвідом; основним своїм обов'язком вона вважала досягнення успіху у навчально-виховному процесі названих вище закладів, а також збереження духу єдності серед їхніх вихованців. Кожний навчально-виховний заклад Братського союзу був очолюваний директором та його дружиною, яких називали батьками закладу та які керували усіма внутрішніми та зовнішніми його процесами.

Основна мета виховання у навчально-виховних закладах Братського союзу полягала в тому, щоб виховувати дітей у дусі християнської моралі, готувати самостійних осіб, які б вирізнялися скромністю, щирістю та безкорисливістю. Процес виховання, у якому бралися до уваги особливості характеру вихованців та їхні потреби, був спрямований на формування благочестивої християнської поведінки, що складалася з послуху та добровільного підкорення вихованців. Основними вимогами до поведінки у навчально-виховних закладах Братського союзу були такі: приучування вихованців до шкільного порядку, ведення простого способу життя, сумлінного виконання роботи, правдивості й простоти; будь-який обман з боку учнів трактувався як дія, яка заслуговує на презирство та зневагу. Для досягнення поставлених завдань були запроваджені режим дня та пильний нагляд за вихованцями меншого віку; для дітей старшого віку режим дня та нагляд мали вільний характер. Від початку заснування виховних інституцій учні жили під суворим наглядом учителів, проте вже через певний час такий спосіб виховання почали вважати непродуктивним. Для розвитку кращих рис характеру старших вихованців - виховання у них здатності приймати правильні рішення без вказівки, формування почуття відповідальності - їм надавали різноманітні пра-

ва й свободи. Так, найкращим серед старших вихованців шкіл довіряли пильнувати за групами маленьких школярів під наглядом старшого вихователя [3, с. 9].

У шкільній практиці примус та покарання не сприймали як позитивні методи впливу, натомість прагнули виховувати в учнів почуття справжньої дружби, а також важливого значення надавали особистому впливу вихователів на вихованців. Тих же вихованців, які не дотримувались правил поведінки у школі та не хотіли підкорятися загальноприйнятій нормам життя, відсилали додому. Налагодження гармонійних стосунків між вихователями та вихованцями значною мірою стимулювали шляхом їхнього спільного проживання, що сприяло побудові довірливих невимушених стосунків, а також уможливлювало безпосередній індивідуальний вплив на кожного зокрема.

Основними напрямками виховання у школах Євангельського Братського Союзу Німеччини були релігійне, фізичне, військово-патріотичне, гігієнічне, трудове, розумове та естетичне виховання.

Визначальними у виховному процесі шкіл Братського Союзу було *релігійне виховання*. Функціонування шкіл та діяльність християнської громади були тісно пов'язані, тому всі учні брали активну участь у церковному житті. Проте учні не відвідували богослужінь для дорослих, для них були спеціально організовані служіння для дітей. Під час таких зустрічей учням пропонували біблійний текст, адаптований до віку дітей, що були задіяні у богослужінні. Духовні істини намагалися донести за допомогою пісень, інсценізацій, віршованих постановок тощо. На Різдво, Пасху, День подяки для дітей та молоді влаштовували релігійні свята та вечори, які проводили у колі шкільної сім'ї. Основна мета таких заходів - наведення до Христа, краще пізнання Його як особистого Спасителя й Друга. Відповідальними за проведення таких спілкувань були вчителі-вихователі певних кімнат та представники дирекції школи. У більших школах у такій роботі разом із директором закладу брали участь співдиректор та старша вчителька. Залучаючи таку значну кількість вчителів до виховної роботи, намагалися досягти якомога кращого результату у духовній роботі з дітьми. Вихователі могли доповнювати один одного, а діти у разі виникнення потреби могли обирати із великої кількості духовників [3, с. 8]. Крім заздалегідь запланованих урочистостей, часто влаштовували вечори вивчення Біблії, під час яких кожна дитина мала можливість висловитися або розказати про свої духовні переживання.

Багато колишніх учнів підтримували зв'язок із закладами після закінчення школи. Відтак, у часописі навчально-виховних закладів Братського союзу періодично з'являлися публікації, у яких розповідалося про життя колишніх випускників шкіл та про самі школи. Крім цього, час від часу керівництво шкіл організовувало зустрічі випускників, які проводили або безпосередньо на території цих шкіл, або неподалік від них на зручній відповідній території. Такі зустрічі мали значну популярність, завжди були численними і визначалися як результат дружніх стосунків між вихователями та вихованцями, які підтримували й після виходу учнів у самостійне професійне життя.

Фізичне виховання. Заняття фізичними вправами у навчально-виховних закладах Братського союзу були побудовані з урахуванням багатьох традицій закладів. Кожний досвідчений педагог знав, наскільки такі заняття захоплювали вихованців й всебічно впливали на їхній розвиток. Багато разів на рік вихователі разом із вихованцями вирушали у походи: їхній маршрут часто проходив повз сосновий ліс міста Лаутцита, узбережжя Женевського озера, долини, де про-

тікає річка Рейн, а також повз молоді ліси Шварцвальду. Повертаючись назад, діти молодшого віку долали певну відстань маршруту на возі, а старші діти - на велосипеді у супроводі вчителя або вчительки. Вже у 1754 році подорожі на далекі відстані тривали 3 дні, а починаючи з 1818 року, як свідчать документи, такі довготривалі подорожі з пригодами відбувалися у малоосвоєних на той час Карпатах [1, с. 34-36]. На початку ХХ століття у багатьох школах були встановлені певні маршрути, якими учні й вихователі ходили в походи. Так, наприклад, вихованці швейцарських навчальних закладів прямували до Альп, вихованці закладу Кьонігсфельду часто вирушали у похід до гір Шварцвальду, а маршрут вищого ліцею у Гнадау проходив у напрямку гір Гарцу. Нові пропозиції щодо маршрутів були внесені учасниками юнацького туристичного руху, який діяв на території Німеччини у 1895-1933 роках. Переймаючи їхній досвід з організації та проведення походів, учні шкіл Братського союзу вчилися розводити багаття, готувати їжу під відкритим небом, ночувати у наметах. А у 1913 році під час літніх канікул вихователі та вихованці педагогіуму Ніскі разом із місцевими організаторами юнацького туристичного руху вирушили у важкий похід, маршрут якого пролягав через болота та дюни Східної Пруссії й закінчувався біля кордонів Росії.

Наприкінці ХVІІІ ст. на території усіх без винятку навчально-виховних закладів Братського союзу були розташовані великі за розміром тіністі парки та сади, у яких вихованці проводили вільний від занять час або відпочивали під час літніх канікул. Так, наприклад, розмір ділянок парку й саду педагогіуму у Ніскі складав 8 гектарів, на яких знаходилися галявини для ігор, ділянки для гри в теніс та крокет, майданчики для гри в кеглі, а також спеціальні дерева, за допомогою яких вихованці набували майстерності підніматися на скелі. Для проведення вільного часу учням на території шкіл Братського союзу були створені всі необхідні умови. У вільний час діти жваво спілкувалися з друзями у альтанках, відпочивали у гамаках, читали цікаві книжки, сидючи на газонах тощо. Розміщені неподалік високі фортеці теж слугували для відпочинку, особливо під час організації загальних ігор для дітей всіх вікових категорій, основне завдання яких полягало в тому, щоб протилежним табором взяти в осаду фортецю.

У 1911 році гімназія у м. Ніскі стала першою школою Німеччини, яка мала добре обладнаний спортивний зал для занять з легкої атлетики [6, с. 64]. Наявність такої спортивної бази давала змогу проводити на базі школи щорічні шкільні олімпійські змагання, до участі в яких залучали дітей з різних регіонів Німеччини. Проведення олімпіади передбачало не тільки демонстрацію атлетичної сили учасників, а й пропаганду здорового способу життя, виховання в підлітків розумного підходу до удосконалення свого тіла, зміцнення здоров'я та загартовування організму, навчання концентрації всіх сил задля отримання благородного духу змагання. З 1821 року у навчально-виховних закладах Братського союзу (школа м. Ніскі) почали вводити заняття зі спортивної гімнастики [4, с. 34]. Це сталося раніше, ніж було офіційно дозволено урядом. Офіційний дозвіл на проведення занять з фізичної культури та зі спортивної гімнастики, зокрема, мешканці Пруссії отримали лише у 1841 році, після чого було збудовано кілька спортивних майданчиків та залів, що призвело до розквіту спортивної гімнастики у всій країні.

Спортивні ігри у школах Братського союзу почали відбуватися з 1745 року. Серед перших ігор варто назвати бадмінтон, який називали грою з воланчиком („C'olantenspiel"), значну популярність мав футбол, німецьке барре та хокей. У фізичному вихованні молодших школярів надавали перевагу рухливим іграм;

старшим пропонували такі ігри, у яких, крім рухливості та спритності, треба було виявити кмітливість та здогадливість. Більшість навчально-виховних закладів для хлопців формували спортивні команди й влаштовували змагання між своїми та сусідніми шкільними командами.

Взимку у школах Братського союзу організовували різноманітні ігри із зимових видів спорту. Так, наприклад, у школі Ніскі вже у 1840 році було споруджено гірку для катання на снях, а у навчально-виховних закладах для дівчат в Гнадау та Гнаденберзі облаштували шкільний двір й перетворили його на каток. Згодом у різних закладах Братського союзу стало традицією кілька разів на рік влаштовувати свято, на якому діти старшого віку демонстрували виступи з катання на ковзанах із факелами. Школи у Кьонігсфельді були одними із перших у Німеччині, у навчально-виховний процес яких, через 10 років після офіційного відкриття закладів, були запроваджені заняття лижним спортом; під час згаданих вище занять діти каталися на лижах в горах Шварцвальду. Школа у Прагнінсі влаштовувала для вихованців 4-5-денні катання на снях та лижах поблизу розташованих неподалік гір Юри.

Влітку до послуг вихованців були міські басейни, в яких діти займалися літніми видами спорту, загартовувалися (Ніскі, Нойвід). Крім того, діти могли користуватися ставками, розташованими неподалік закладів (Кьонігсфельд, Кляйнвелька). Учні виховних інституцій міст Монтмірала та Прангінса мали особисті басейни неподалік Женевського озера та озера Нойгатель. Зокрема, на Женевському озері розміщувався невеликий флот закладу, який слугував для проведення урочистостей та використовувався вихованцями під час риболовлі або занять греблею.

Для проведення *військово-патріотичного виховання* до програм навчально-виховних закладів Братського союзу вводили заняття з військової підготовки, внаслідок чого у 1840 році з учнів педагогіуму в Ніскі був сформований військовий полк; згодом, у 1844 році, полк був організований у школі в Кьонігсфельді, а ще через рік - у школі м. Кляйнвелька [6, с. 54-55]. Заняття з військової підготовки надавали добру фізичну та початкову військову підготовку хлопців для того, щоб у майбутньому вони стали гідними захисниками Вітчизни. Один раз на тиждень хлопці займалися стройовою підготовкою, під час якої крокували струнками рядами на спеціально облаштованих для цього майданчиках. У дні національних свят на стройові паради вони виходили у парадній формі; молоді офіцери та унтер-офіцери отримували завдання від генерала, на виконання яких відводився певний час (виконання таких завдань вимагало від майбутніх воїнів швидкої реакції, відважних рішень, кмітливості та урівноваженості). Незабутньою подією для вихованців школи у м. Ніскі став парад, який було влаштовано на честь імператора Прусії Фрідріха Вільгельма IV у 1844 році, а у 1868 році - на честь Вільгельма I.

Важливою складовою гармонійного виховання особистості у школах Братської громади було *гігієнічне виховання*. Відповідно до встановлених адміністрацією школи гігієнічних вимог, режим дня вихованців передбачав достатній за часом сон для маленьких дітей, здорове харчування, раціональний режим навчальної праці, перебування на свіжому повітрі, спортивні ігри, відпочинок. Дитячому харчуванню приділяли особливу увагу; додаткове харчування дітям надавали за бажанням батьків і за призначенням лікаря за окрему доплату. Дружина директора школи наглядала за домашнім господарством: кухнею, кімнатою для хво-

рих, одягом та речами вихованців. Хворих і немічних дітей, які потребували особливого догляду, до шкіл не приймали через можливе зашкодження інтересам інших вихованців [5, с. 23].

У центрі повсякденного життя шкіл було *трудове виховання* учнів. У межах поставлених завдань школи Братського союзу надавали всебічну та необхідну для життя освіту, яка Передбачала також і трудове виховання. Завдяки тому, що вихователі жили разом із вихованцями, вони перші отримували певні знання про учнів, зокрема, про особливості їхнього характеру та особливі потреби кожної дитини. Мальовнича природа сільської місцевості, а також сприятлива атмосфера школи допомагали підліткам концентрувати увагу. Адміністрацією школи були відведені певні години для фізичної праці; після закінчення своєї роботи вихованці могли займатися іншими цікавими справами. Під час виконання роботи проводили перевірку даних доручень, давали вказівки, як необхідно правильно виконувати роботу. До фізичної праці заохочували дітей молодшого віку. Для попередження можливого перевантаження були визначені періоди роботи та контроль за їхнім виконанням. Вагомість та цінність трудового виховання давало змогу вихователями вирішувати певні завдання, як-от: виховувати в учнів серйозне ставлення до роботи та почуття обов'язку перед людьми; навчити школярів якісно виконувати роботу; формувати такі риси характеру, як самостійність, ініціативність, творчість. У багатьох закладах були відкриті добре обладнані столярні майстерні, у яких вихованці за бажанням могли отримати професійну освіту.

Для розвитку творчих здібностей особистості та загалом *естетичного виховання учнів* у школах Братського союзу приділяли увагу урокам рукоділля. У закладах для хлопчиків діти старшого віку розвивали свої здібності, займаючись малюванням, різьбленням по дереву, обваленням, ліпленням з глини; діти меншого віку працювали в основному із папером: вирізали математичні фігурки, клеїли їх на картон тощо. Визначальним явищем закладів Братського союзу були курси з рукоділля, які проводили у шкільних приміщеннях. Виготовленням фотографій вихованці займалися у спеціальних темних кімнатах із необхідним для цього обладнанням. На заняттях з рукоділля діти вчилися малювати, креслити, вимішувати глину, ліпити фігурки з глини, обпалювати дощечки, а також в'язати, шити, плести макраме. По-справжньому жваво проходили заняття з рукоділля перед Новим роком, під час святкування Адвента. За допомогою вихователів учні готували подарунки для своїх знайомих та батьків, прикрашали кімнати святковими плакатами, зірками, зробленими із паперу, різнокольоровими свічками та макетом міста Віфлеєм.

У школах Братського союзу робили акцент на *розумовому вихованні*. Старшокласники проводили індивідуальні наукові дослідження у невеликих, створених для цього групах. Вихователі стимулювали учнів до такого виду діяльності і на це виділяли достатню кількість годин. У розпорядженні школярів була бібліотека, користування якою відбувалося згідно з певним педагогічним планом, що відповідав віку дітей. Ознайомлення дітей з наукою та культурою було гарантією отримання хорошої духовної освіти та виховання доброго смаку. Для цього в окремих кімнатах влаштовували літературні вечори, на яких вихованці долучалися до скарбниці німецької та світової літератури, старші учні разом із вихователями читали драматичні твори у ролях.

Достатньо важливими для виховання вважали у таких школах заняття музикою, при чому, крім офіційно запланованих занять, які проводили відповідно до

навчального розкладу закладу, можна було брати приватні музичні уроки. Отриманих під час музичних занять знань було достатньо для організації музичних вечорів, під час яких кожен учень мав змогу продемонструвати навички співу та гри на опанованих ним музичних інструментах. Діти були задіяні у створенні оркестру, учасників якого разом із хористами залучали до виступів не тільки під час урочистостей у школі, а й під час організації загальноміських свят. Вихованці завжди могли розвивати свої таланти й у стінах школи, і поза її межами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основна мета виховання у школах Цинцендорфа полягала у тому, щоб виховувати дітей у дусі християнської моралі, підготувати самодостатніх осіб, які б вирізнялися скромністю, щирістю та безкорисливістю. Школи Цинцендорфа підпорядковувалися Головному керівництву шкільного відділу німецького управління освіти у місті Гернгут (Саксонія). Основними напрямками виховання у школах Цинцендорфа були релігійне, фізичне, військово-патріотичне, гігієнічне, трудове, розумове та естетичне виховання.

Література

1. *Die Zinzendorfschulen der evangelischen Brüderunität* / [hrsg. von der Deutschen Unitätsdirektion], - Düsseldorf: Verlag Eckhardt&Pesch, ohne Jahr. - 65 S.
2. *Die Grundsätze der Evangelischen Brüder-Unität* / [hrsg. von der Deutschen Unitätsdirektion]. - Bad Boll, 1962 - 62 S.
3. Kootz D. *Gedanken eines Stubenbruders* / D. Kootz // *Aus dem Erziehungswerk der Brüdergemeine*. - Unitätsbuchhandlung Gnadau GmbH. - S. 4-10.
4. Marhold C. *Deutsche Erziehungsanstalten in Wort und Bild* / C. Marhold - Verlagsbuchhandlung in Halle, 1914. - 84 S.
5. Wedemann W. *Gedanken eines Stubenbruders* / W. Wedemann // *Aus dem Erziehungswerk der Brüdergemeine*. - Unitätsbuchhandlung Gnadau GmbH. - S. 18-26.
6. Uttendörfer O. *Die Erziehungsanstalten der Evangelischen Brüderunität in Deutschland* / O. Uttendörfer. - Archiv der Brüdergemeine Königsfeld. - 722 S.

УДК 257

С.В. ЗОЗУЛЯ

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В ЧЕХІЇ

Анотація. У статті досліджуються основні етапи розвитку релігійних закладів освіти в Чехії, розглядається ідеологія їх діяльності та розвиток змісту освіти, що формувався представниками релігійної педагогіки.

Ключові слова: релігійний заклад освіти, єзуїтська система виховання, протестантські школи, конфесійні школи, братські школи.

Аннотация. В статье исследуются главные этапы развития религиозных учреждений образования в Чехии, рассматривается идеология их деятельности и развития смысла образования, которая формировалась представителями религиозной педагогики.

Ключевые слова: религиозные учреждения образования, иезуитская система воспитания, протестантские школы, братские школы.

Annotation. This article deals with the research of the main stages of the development of religions educational institutions in Check Republic. It studies their ideology and the development of education which was formed by representatives of religions Pedagogics.

Key words: a religious educational institution, Jesuits system of education, Protestants Schools, confessional school, brotherhood's schools.